

Vergrijzing en bevolkingsdaling

In lijn met de Lissabon-doelen van de EU neemt het kabinet zware maatregelen om de vermeende daling van de welvaart in de komende veertig jaar op te vangen. Het is de vraag of die maatregelen het juiste onderwerp raken.

Sinds de industriële revolutie in de negentiende eeuw hebben we economische groei, ondanks het afnemen van het aantal arbeiders en van het aantal gewerkte uren. Dat danken wij aan slimme productiemethoden. Dit proces van stijgende arbeidsproductiviteit, ondanks arbeidsduurverkortings, is al bijna twee eeuwen aan de gang en zal ook de komende eeuw doorgaan. De cijfers zijn onweerlegbaar. De redenering dat meer mensen langer moeten blijven werken om de welvaart te kunnen continueren wordt door steeds meer studies tegengesproken.

Het geheim

Het Centraal Planbureau rekende uit dat wij tussen 1971 en 2001 een welvaartsstijging van 75% hebben gehad en dat de welvaart tot 2040 met een percentage van 33 tot 121 blijft toenemen, ondanks de vergrijzing en de afname van de bevolkingsomvang.¹ Volgens het CPB stijgt in het meest ongunstige scenario de arbeidsproductiviteit van 2001 naar 2040 met 60%.

¹Ongeveer de helft daarvan is nodig om de vergrijzing op te vangen. Dan blijft er nog ruim 30% over voor een toename van de welvaart per hoofd van de bevolking.

staat letterlijk op pagina 16 van de samenvatting van het CPB-rapport. Het geheim zit in het gegeven dat de arbeidsproductiviteit niet wordt gehinderd door dergelijke demografische factoren, ze kent haar eigen voortstuwing als gevolg van voortdurend mondiaal vernieuwende productieprocessen. Ondanks de kosten van de vergrijzing zal de welvaart dus blijven stijgen, volgens het CPB. CDA-voorzitter Marja van Bijsterveld en andere CDA-ers kunnen BERT DE VRIES dus geen ongefundeerd optimisme verwijten als het gaat over de kosten van vergrijzing in zijn boek *Overmoed en onbehagen*. Als maatregelen beargumenteerd worden met 'om de welvaart op peil te houden', dan is dat geen terecht argument. Men kan hooguit spreken over 'om de groei van de materiële welvaart op peil te houden'.

Toch zitten er addertjes onder het gras. De vergrijzing zal grote gevolgen hebben, niet voor de welvaartsgroei maar voor beleidssectoren, vooral voor

de zorg. Tussen nu en de top van de vergrijzing in 2038 neemt het aantal 65-plussers toe met 77%, 1,8 miljoen. Voor de zorg betekent dat een enorme stijging van het volume zorgbehoevend. Dat vereist in de komende veertig jaar zo'n 500.000 nieuwe arbeidsplaatsen in die sector.² Mede krachtens rapporten van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling en het Sociaal Cultureel Planbureau weten nu al dat de mantelzorg niet in die behoefte kan voorzien.³

Politiek van de krimp

De combinatie van vergrijzing en bevolkingsdaling heeft ook gevolgen voor de huisvesting van vergrijsden en dus voor de vraag wat we waar moeten (ver)bouwen voor wie. Een voorbeeld: in de komende veertig jaar verdubbelt het aantal huishoudens met alleenstaande 75-plussers. Waar en hoe willen we die laten wonen? Combineer dat met de structurele daling van de bevolking en men kan nu al zien dat de visie op de inrichting van de openbare ruimte volledig op de schop moet. Betrek daarbij ook de vraag waar we welke bedrijventerreinen afbreken omdat we hoe dan ook minder werkenden zullen hebben in sectoren die op bedrijventerreinen zijn gevestigd.

De visie op de ruimtelijke inrichting vereist aanpassing aan de *politiek van de krimp*, in plaats van de al twee eeuwen geldende *politiek van de groei*. Rond 2035 wordt niet alleen de top van de vergrijzing, maar ook de top van het aantal inwoners bereikt. Daarna neemt de vergrijzing af en gaat het aantal inwoners structureel dalen. Niet meer 'in welk tempo bouwen', maar 'hoeveel en wat bouwen tot aan de top van vergrijzing en aantal inwoners. Wat gaan we doen na die top? Het heenkijken over de top wordt bepalend voor de herinrichting van elke beleidssector, niet alleen voor de ruimtelijke inrichting en de woningbouw.

Over de ontwikkeling van het aantal inwoners het volgende. In 2004 was er in Nederland voor het eerst sinds tientallen jaren een uitgaand migratiesaldo in plaats van een inkomend. Het uitgaand saldo van 10.000 in 2004 is in 2005 inmiddels opgelopen tot boven de 20.000. In de bevolkingsprognose is het CBS uitgegaan van een inkomend

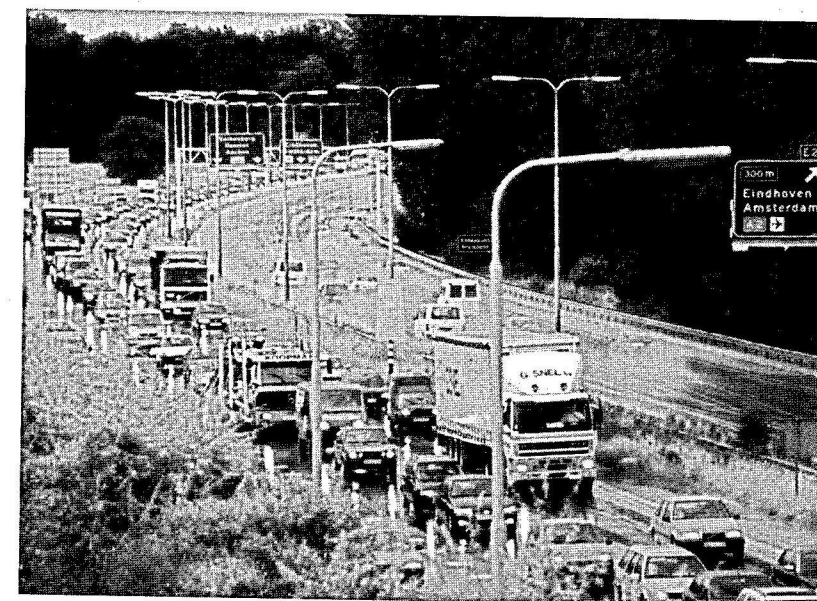
migratiesaldo, terwijl de werkelijkheid uitgaand is. Mogelijk wordt de nog resterende bevolkingsgroei veel minder dan het CBS voorspeld heeft. In delen van ons land speelt de daling van de bevolking al en die spreidt zich verder over heel Nederland uit. Vanaf 2035 (of eerder) zal Nederland (en vanaf 2070 de hele wereld) een structurele bevolkingsdaling hebben. Europa is het eerste werelddeel waar de structurele bevolkingsdaling is begonnen. Als het al niet om het behoud van welvaartsgroei gaat, dan toch zal het vasthouden van de kwaliteit van beleid in diverse sectoren tot een gevecht om inwoners of werknemers leiden, landelijk, Europees en mondiaal. De eerste tekenen daarvan zijn er al.

Australië heeft in augustus een nieuwe campagne gestart om grote groepen nieuwe bewoners aan te trekken om het proces van bevolkingsdaling af te remmen. Sjanghai heeft vorig jaar zijn éénkindpolitiek laten varen. Griekenland biedt sinds september tweeduizend euro en een lagere autobelasting voor gezinnen die een derde kind of meer nemen. Frankrijk geeft sinds oktober veel meer geld aan gezinnen met meer kinderen. Maar zij die veronderstellen dat het demografisch gat met een actief geboortebelaid (minimaal 2,1 kind per vrouw om de bevolking gelijk te houden) kan worden gedicht, dienen te beseffen dat geen enkele prikkel deze onvermijdelijke daling op mondiaal niveau kan stoppen.

Het is daarom niet moeilijk te voorspellen dat het aantrekken en behouden van inwoners of werknemers onder de werking van de markt gaan vallen. Alleen landen en regio's met de beste aanbiedingen (klimaat, fiscaliteit, verzorging, veiligheid, *high tech commerce*) kunnen de onvermijdelijke krimp van de bevolking even remmen. De landen die te laat hierop inzetten hebben nu al verloren en zullen de ene na de andere beleidssector ten onder zien gaan. Tijdig hierop inspelen wordt binnenkort hét argument voor de kostbare ontwikkeling van de Zuidas in Amsterdam.

Files

De noodzaak tot fundamentele heroverweging van beleid als gevolg van de sluipende bevolkingsdaling blijkt ook uit een ander actueel thema: de fileproblematiek en de politieke beslissing meer wegcapaciteit te bouwen. De *Nota mobiliteit* meldt dat het aantal voertuigkilometers op de weg in de periode 1990-2000 met ruim 15% is gestegen. Men verwacht verder tussen 2000 en 2010 een stijging van ongeveer 25% en tussen 2000 en 2020 van ongeveer 40%. Mede als gevolg van het economisch

dal blijft de werkelijke ontwikkeling ver bij die prognose achter.

Als we een actuele prognose van de demografische ontwikkeling als basis voor de raming van de groei van het aantal voertuigkilometers nemen, dan is die veel minder dan de groei volgens de *Nota mobiliteit*. Uiteraard is bij de prognose op basis van de

Dat we langer moeten blijven werken om de welvaart te continueren wordt door steeds meer studies tegengesproken

demografische ontwikkeling met een doorlopende stijging van het gemiddeld aantal kilometers per persoon (naar leeftijd) gerekend. Die groei gaat voorlopig nog door, maar in een steeds trager tempo. De groei van het aantal autokilometers zit over ruim tien jaar nog maar alleen bij ouderen die niet naar hun werk gaan in de spits. Tegen de tijd dat de nieuwe wegen gerealiseerd zijn, gaat de filedruk afnemen. De vraag is of we er verstandig aan doen zoveel geld te besteden aan het oplossen van een probleem dat mogelijk niet meer bestaat op het moment dat de oplossing er is. Dergelijke vragen gaan op alle beleidsterreinen spelen. De *politiek van de groei* vervullen voor de *politiek van de krimp* wordt het leidende motief voor toekomstige kabinetten en parlementen, overigens onder plezierige randvoorwaarden. De groei van de welvaart blijft ook bij de demografische ontwikkelingen behouden, er komt meer geld en meer ruimte voor minder mensen en het is ook goed voor natuur en milieu.⁴

[4] J. Hartog, 'Krimp als groeistrategie', *ESB* 17 juni 2005, p. 267.

[1] CPB, *Vier vergezichten op Nederland*.

Productie, arbeid en sectorstructuur in vier scenario's tot 2040, Den Haag, november 2004.
[2] W. Derks, 'Zorgdruk op de provinciale arbeidsmarkt', *Kwartalschrift Economie*, maart 2004, p. 109-114.

[3] Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, *Lokalisering van maatschappelijke ondersteuning. Voorwaarden voor een succesvolle Wmo*, Den Haag, juni 2005. Sociaal Cultureel Planbureau, *Vermaatschappelijking in de zorg. Ervaringen en verwachtingen van aanbieders en gebruikers in vijf gemeenten*, Den Haag, augustus 2005.